

Néhány gondolat egy igazán nagy kötetről

erdelyikronika.net/2019/07/nehany-gondolat-egy-igazan-nagy-kotetrol/

Írta Gáll Erwin

Walter Pohl: *The Avars. A Steppe Empire in Central Europe, 567–822*. Cornell University Press, Ithaca – London, 2018.

Walter Pohl bécsi professzornak, a jelenkori avarológia egyértelműen legfontosabb kortárs személyiségének kötete nem csak méreteiben, hanem tudományos dimenzionalitásában és a különféle diszciplínák igazán eredeti integrálásában is alapműnek számítható. Legalább ennyire fontos, hogy gyakorlatilag eddig egyedülálló az angol nyelven kiadott, szintézis jellegű kötet arról a politikai-katonai realitásról, amit „Avar Birodalomnak” szokás nevezni, és amelyet, ahogyan a bevezetőjében kitér erre a szerző, az európai történelemben mindaddig óriási némaság kísért. Összehasonlítva a hun nagyhatalommal, amelynek mindössze néhány évtizedes (kb. 420–450) uralma mélyen bevésődött, beivódott az európai, barbár és késő-római öntudatba (ld. pl. Nibelung-ének), Baján és az Avar Kaganátus – a kelet-római Birodalomtól északra létrejövő nagyhatalom, mint a 6–7. századi barbár világ katalizátora – alig ismert történeti személyiség, illetve hatalmi struktúra (természetesen leszámítva a témával foglalkozó szakembereket). Ezért, ahogyan kifejti a szerző, e kötet azon olvasókat is megcélozza, akik mindaddig e kérdést kevésbé ismerték, de ugyanakkor fel vannak készülve egy szellemi kihívásra.

A vaskos mű (összesen 635 oldal) minden fejezetére (összesen 8 fejezet) és alfejezetére természetesen e kisméretű könyvismertető keretében lehetetlen kitérnem. Néhány aspektust azonban mindenképpen szükséges érintenem az írott források kapcsán, amelyre a szerző felhívja a figyelmet, ilyenek például a barbár népekkel kapcsolatos toposzok (a „gyilkos barbár” fogalomhoz társított viselkedésmintával szemben a szerző számos példát nyújt a kelet-rómaiak ilyen jellegű viselkedésére). A szerző számos forrást említ, illetve idéz, amelyben a barbárok – ebben az esetben az avarok – teljesen más képe tárul az olvasó elé.

A bevezető, I. fejezet olyan szociológiai fogalmakat érint, amelyek alapvetőek általánosan az emberi és speciálisan az avar kaganátus társadalmának kognitív elemzéséhez és megértéséhez. A „nép”, „társadalmi réteg” fogalmak távolról sem természetszerű, hanem társadalmi absztrakciók, amelyek arra hivatottak, hogy rendszerezzék ismereteinket a kora középkori világról, de ezek távolról sem ölelik fel ezen időszak társadalmi létformáinak sokféleségét. E

probléma kapcsán Pohl számos példát vonultat fel, amely egyértelműsíti e korszakban (is) az azonosítás tudományos problematikáját, nem is beszélve a modern csoportfogalmak („nép”, „etnikai csoport”) a kora középkorból ismert „gens”, „natio”, „populus” kifejezésekkel való megfeleltetésének nehézségéről. Hasonlóképpen nehéz definiálni a különféle barbár politikai struktúrák neveit. Ebben az esetben talán valamivel könnyebb dolga akad a szakembernek, mivel a kagán titulusa után a „kaganátus” terminológia teljes mértékben elfogadható.

Ha egy pillantást vetünk a tartalomjegyzékre, azonnal feltűnik, hogy a nyolc nagy fejezetre tagolt kötetből, leszámítva az első, bevezető fejezetet („Approaching the Avars”), a 2–6. fejezet elsősorban a 6. századi avar történelemmel, az avar, mint makroszekundáris csoport létrejöttével és természetesen a barbár világ katalizátoraként feltűnő hatalmi struktúra nagyon részletes politikatörténetével foglalkozik. Mindezt a legjobban a 3. fejezet struktúrája tükrözi, hiszen a mintegy 23 év katonai-politikai-diplomáciai történetét több mint 40 oldalon át tárgyalja.

A 3. fejezet utolsó két alfejezetében a régészeti leletanyagot veszi szemügyre, véleményünk szerint átvéve egy folyamatosan elkövetett hibát, amely egy, a kelet-európai régészetben a mai napig „divatban” levő kutatói attitűd és amely szorosán kötődik a 18–19. századi evolucionista szemlélethez (e problémáról Bruce Triggertől olvashatunk kitűnő elemzést). A legkorábbi avar temetkezéseket a mai napig nem tudjuk pontosan meghatározni, eddig ahány régész, nagyjából annyiféle lelőhelyet sorolt fel legkorábbi avar temetkezésként (Csallány Dezső, Kovrig Ilona, Bóna István, stb). Egyértelműen a jövőben ezt a problémát csakis 14C vizsgálatokkal lehet, ha részlegesen is, megoldani. Ugyanakkor egy egységes, a Kárpát-medencére kiterjeszhető kora avarkori tipokronológia az el- és lemúlt, 20. századi tudósi próbálkozások keretébe sorolható. Napjainkra eléggé evidens lett, hogy az ilyen jellegű makroregionális vizsgálatok nem mások, mint az „államnemzet-koncepciók” hatása a régészeti hagyaték homogenizációra törekvő interpretációja irányába.

A szerző külön alfejezetben tárgyalta a Keszthely körüli népességek kultúráját, korrekten tartózkodva a teljesen helytelen „Keszthely-kultúra” fogalmától a címben; illetve (mi tévő legyen, ha a régészek nem hagyták el ezt a megnevezést) később e fogalomhoz az „úgynevezett” jelzőt társítja – mindeközben pedig tökéletesen összegzi az e népesség megjelenésével kapcsolatos kérdéskört.

A 6. század politikatörténetét az Avar Kaganátus és a környező barbár népek kapcsolatáról szóló 4. fejezet egészíti ki, amelyet a 6. század utolsó évtizedének katonai- és politikatörténete követ. Ez az évtized gyakorlatilag a kelet-római Birodalom ellen történő folyamatos háborús konfliktusról szól (ld. 5. fejezet), amely egyenesen a 600–602-es al-dunai birodalmi limes széteséséhez vezet (és gyakorlatilag ezen évtizedek vezetnek Balkán elszegényedéséhez is).

A 6. fejezet („Life and Organization in the Avar Empire”) akarva-akaratlanul már a 7. századról is szól, annak ellenére, hogy időrendben ezt már külön, a 7. fejezetben tárgyalja („The Seventh Century”). Csak sajnálni tudom erdélyiként, hogy a szerző sem a 6., sem a 7. fejezetben nem érintette az Erdélyi- és a Kárpát-medence keleti része elfoglalásának problematikáját. Az okokat csak sejthetjük, de az a benyomásom, hogy ismét a régészeti berkekben keresendő e probléma kauzalitása. Ahogyan Szenthe Gergely egy nemrégí recenziójában leszögezte: „A kárpát-medencei térben centrális helyzetben lévő magyar régészet” számos alkalommal „centrális göggel” viselkedett e makrorégió periferikus területeivel szemben. Ennek a téves kutatói attitűdnek tudhatjuk be azt is, hogy a bécsi professzor is jórészt a medence központi és nyugati területein megfigyelt régészeti jelenségeit vette át kötetébe.

A Kárpát-medence nyugati részétől gyaníthatóan a Donig kiterjedő, nomád szervezési alapú és -állameszmén alapuló hatalmi struktúrát létrehozó közép-ázsiai elitek „győzedelmes” korszaka egyértelműen az 568–626 közötti időszak – ennek a korszaknak a vizsgálata képezi a kötet nagy részét. A 626-os konstantinápolyi ostromot követő fiaskó – ha hosszabb történeti skálán vizsgáljuk – megpecsételte a kaganátus sorsát. 626 után a napjaink Kelet-Közép-Európaként megnevezett területét lakó barbár népeket egy hatalmi struktúra keretében katalizáló kaganátus regionális hatalommá süllyed. Elveszíti a Kelet-Európában élő nomád népek feletti hatalmát, illetve gyakorlatilag ezen időszaktól, vagyis 630–640-től beszélhetünk az Avar Kaganátusról, mint kárpát-medencei hatalmi egységről. Nem véletlen, hogy Walter Pohl kötetében is ennek az időszaknak a tárgyalása a kötet alig 14%-át teszi ki (8. fejezet: „The Century of the Griffin”). Mindezt a kötet elején található, és az avar történelemről szóló időrendi adatmennyiség tökéletesen illusztrálja.

Páratlan gyorsasággal létrehozott hatalmi struktúra és ennek elvesztése: a nomád birodalmak egyik fő jellegzetessége. Mindezt a bécsi professzor páratlanul adatgazdag, folyékony nyelvezetben mutatja be nyolc fejezetes kötetében. A könnyed nyelvezetű, számos esetben új szemléletű kötet nemcsak minden avarkoros régész, történész könyvtárának elmaradhatatlan kelléke, hanem a kora középkort tanító egyetemi előadók, illetve az e korszakkal foglalkozó egyetemi hallgatóság kézikönyve kellene legyen, de a kora középkor után érdeklődő, laikus olvasóközönség is hasonlóképpen nagy kedvvel forgathatja.

Személyesen csak azt tudom ajánlani a romániai egyetemek régész- és történelem tanszékei vezetőinek, hogy e remek kötetet mindenféleképpen szerezzék be. Egyértelmű: az avar történelem alapművéről van szó!